

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.13

ПІДСТАВИ, УМОВИ ТА СТАДІЇ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Андрушко Олександр Вікторович,
кандидат юридичних наук, доцент,
докторант докторантури
(Національна академія Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький, Україна)

Статтю присвячено вивченню підстав, умов і стадій юридичної відповідальності за правопорушення у кримінальному процесі. Зроблено висновок, що юридична відповідальність за правопорушення в кримінальному процесі як самостійний комплексний інститут кримінального процесу характеризується низкою атрибутивних ознак, таких як підстави, умови та стадії цієї юридичної відповідальності, які мають спірну теоретичну конструкцію за неналежного законодавчого визначення.

Підставами юридичної відповідальності за правопорушення в кримінальному процесі є:

1. Нормативна підстава притягнення до юридичної відповідальності за правопорушення в кримінальному процесі означає, що в законодавстві містяться норми права, які забороняють певну поведінку суб'єктів кримінального процесу під загрозою покладання заходів юридичної відповідальності.

2. Фактична підстава притягнення до юридичної відповідальності за правопорушення в кримінальному процесі указує на юридичний факт протиправної поведінки суб'єкта кримінального процесу.

3. Процесуальна підстава. Це не тільки акт застосування юридичної відповідальності, а й інші акти, що призводять до виникнення правовідносин юридичної відповідальності та самої процедури притягнення до юридичної відповідальності.

Щодо умов юридичної відповідальності, то відзначено, що там, де відсутні чіткі нормативні підстави юридичної відповідальності, наукою та практикою розроблюються умови настання тої чи іншої юридичної відповідальності, тобто виводяться на практиці неконкретизовані склади правопорушень.

Стадіями юридичної відповідальності є: 1) виникнення (становлення), 2) конкретизація і 3) реалізація (здійснення); 4) припинення юридичної відповідальності. В основі реалізації будь-якої юридичної відповідальності у кримінальному процесі лежать кримінальні процесуальні правовідносини конкретного кримінального провадження.

Ключові слова: юридична відповідальність за правопорушення у кримінальному процесі, підстави, умови, стадії, кримінальний процес.

GROUND, CONDITIONS AND STAGES OF LEGAL LIABILITY FOR OFFENSES IN THE CRIMINAL PROCESS

Andrushko Oleksandr Viktorovych,
PhD in Juridical Sciences, Associate
Professor, Doctorate (The Bohdan
Khmelnitsky National Academy of the
State Border Guard Service of Ukraine,
Khmelnitsky, Ukraine)

The article is devoted to the study of the issues, grounds, and stages of legal liability for offenses in the criminal process. It is concluded that legal liability for offenses in the criminal process as an independent integrated institution of the criminal process is characterized by a number of attributive features: the grounds, conditions and stages of this legal liability, which have a controversial theoretical design with inadequate legal definition.

The grounds for legal liability for offenses in the criminal process are:

1. The legal basis for bringing legal liability for an offense in a criminal proceeding means that the law contains rules of law that prohibit certain behaviour of the subjects of the criminal process under the threat of imposing measures of legal liability.

2. The actual reason for bringing legal liability for an offense in a criminal proceeding indicates the legal fact of the unlawful conduct of the subject of the criminal process.

3. Procedural basis. This is not only an act of legal liability, but also other acts that lead to the emergence of legal relationships of legal responsibility and the very procedure for bringing to legal responsibility.

Regarding the conditions of legal liability, it is noted: where there are no clear normative grounds of legal responsibility, science and practice develop the conditions for the onset of one or another legal responsibility, that is, in practice, non-specified items of offenses are revealed.

Stages of legal responsibility are: 1) the emergence (establishment), 2) concretization and 3) implementation (implementation); 4) termination of legal liability. The basis of the implementation of any legal responsibility in the criminal process lies in the criminal procedural legal relationship of a specific criminal proceedings.

Key words: legal liability for offenses in a criminal procedure, grounds, conditions, stages, criminal procedure.

Юридична відповідальність за правопорушення у кримінальному процесі як самостійний комплексний інститут кримінального процесу має свої атрибути: підстави, умови та стадії. Указані елементи реалізації цієї відповідальності окремо в юридичній науці не досліджувалися, але вони становлять теоретичний і практичний інтерес, оскільки є сутнісними елементами механізму реалізації юридичної відповідальності, що й зумовлює актуальність цієї публікації. Водночас означені елементи стали предметом дослідження в теорії права та в галузевих наукових дослідженнях. Цій тематиці присвятили свої праці Б.Т. Базилев, Р.М. Білокінь, В.С. Вєпрєв, Л.В. Гаврилук, М.В. Задніпровська, П.С. Луцук, О.М. Людвікевич, Н.С. Малєїн, А.В. Мурзановська, О.М. Овчаренко, О.Ф. Скакун, В.В. Сорокін, Л.Д. Удалова, Р.Л. Хачатуров, О.В. Чуклова, М.Д. Шиндяпина та ін. Однак проблеми юридичної відповідальності за правопорушення в кримінальному процесі не розглядалися.

За мету визначаємо виявлення теоретичних, законодавчих і практичних основ підстав, умов і стадій юридичної відповідальності за правопорушення в кримінальному процесі в механізмі покладання цієї відповідальності. Для дослідження зазначених питань доцільно застосовувати системний і структурний методи наукового дослідження, а також різні способи тлумачення означених понять.

Спочатку розглянемо підстави юридичної відповідальності. Філологічне тлумачення не повною мірою надає нам розуміння смислу слова «підстава». Найближче значення цього слова для предмета нашого дослідження подане таким чином: «2. Те головне, на чому базується, ґрунтується що-небудь. Наукова підстава; // Те, чим пояснюються, виправдовуються вчинки, поведінка і т. ін. кого-небудь» [17, с. 506]. У доктрині права під підставами юридичної відповідальності розуміють «сукупність обставин, наявність яких робить юридичну відповідальність можливою і належною. Відсутність сукупності таких обставин її виключає» [16, с. 476].

У юридичній науці до підстав юридичної відповідальності відносять:

- 1) тільки правопорушення (Н.С. Малейн [10, с. 130–134], М.Д. Шиндяпіна [26, с. 18]);
- 2) правопорушення та норму права, або сукупність фактичної та юридичної підстави (В.С. Вепрев [3, с. 8–9], А.В. Мурзановська [12, с. 122], Л.Д. Удалова [21, с. 63]);
- 3) окрім фактичної та юридичної підстави додатково виділяють і процесуальну підставу (прийняття відповідного процесуального рішення) (Р.М. Білокінь [2, с. 153], Л.В. Гаврилюк [4, с. 4], О.М. Овчаренко [13, с. 180], О.В. Чуклова [25, с. 19]);
- 4) правопорушення (фактична підстава), норма права (матеріальна підстава), акт правозастосування (процесуальна підстава), почуття вини й усвідомлення правопорушником спричинення шкоди іншим особам (психологічна підстава), свобода волі у виборі злого наміру (духовна підстава) (В.В. Сорокін [19, с. 52]). Такий підхід можливий і необхідний в ідеальному суспільстві, до якого сучасним правовим суспільствам ще далеко, а то й недосяжно.

З.Ф. Скакун розрізняє підстави притягнення до юридичної відповідальності та підстави настання юридичної відповідальності. Під підставами притягнення учена розуміє лише склад правопорушення, під підставами настання юридичної відповідальності – сукупність обставин: 1) факт здійснення соціально небезпечної поведінки (правопорушення) – фактична підстава; 2) наявність норми права, що визначає склад правопорушення – нормативна підстава; 3) відсутність підстав для звільнення від відповідальності; 4) наявність правозастосовного акта – процесуальна підстава [16, с. 476–477].

У свою чергу, в КПК України під підставами в різних аспектах розуміються обставини, рішення, клопотання, пояснення, показання, висновки, спеціальні знання, положення закону тощо. Щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, то законодавцем для означення підстав їх застосування вжито формулювання, в яких визначені фактичні та нормативні підстави: «Заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду» (ч. 1 ст. 131 КПК України), «існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження» (п. 1 ч. 3 ст. 132 КПК України).

Бачимо, що у разі притягнення до відповідальності законодавець допускає велику частку суб'єктивізму особи, яка застосовує норми про відповідальність, повсякчас вживаючи в тексті закону формулювання: «існує обґрунтована підозра» (п. 1 ч. 3 ст. 132 КПК України), «у разі наявності достатніх підстав вважати» (ч. 1 ст. 148 КПК України), «якщо слідчий, прокурор не доведе наявності достатніх підстав вважати, що такий захід необхідний для припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого» (ч. 1 ст. 152 КПК України). Тобто одних фактичних і нормативних підстав для реалізації юридичної відповідальності недостатньо, необхідна належна процедура реалізації юридичної відповідальності з підсумковим рішенням. У цих процедурах допускаються суб'єктивні оцінки правозастосовників. Для прикладу: «Сторони й учасники кримінального провадження, а також інші особи, присутні в залі судового засі-

дання, зобов'язані додержуватися порядку в судовому засіданні та беззаперечно підкорятися відповідним розпорядженням головуючого у судовому засіданні» (ч. 2 ст. 329 КПК України). І, як наслідок, особи, які порушують порядок у судовому засіданні, підлягають відповідальності в порядку, описаному в ст. 330 КПК України: попередження від головуючого, можливе видалення з зали судового засідання. А за неповагу до суду учасники судового засідання підлягають адміністративній відповідальності за ст. 185-3 КУпАП «Прояв неповаги до суду або Конституційного Суду України».

Але не виявлено визначення та змісту поняття «порядок у судовому засіданні» і «порушення порядку під час судового засідання». Наведемо лише неповні нормативні посилення, що стосуються порядку судового засідання (зі змісту ст. 329 КПК України):

- особи, присутні у залі судового засідання, при вході до нього суду та при виході суду повинні встати;
- сторони кримінального провадження допитують свідків і заявляють клопотання, подають заперечення стоячи і лише після надання їм слова головуючим у судовому засіданні;
- свідки, експерти, спеціалісти дають показання, стоячи на місці, призначеному для свідків;
- особи, присутні в залі, заслуховують вирок суду стоячи;
- сторони й учасники кримінального провадження звертаються до суду «Ваша честь» або «Шановний суд»;
- матеріали, речі та документи передаються головуючому в судовому засіданні через судового розпорядника;
- сторони й учасники кримінального провадження, а також інші особи, присутні в залі судового засідання, зобов'язані <...> беззаперечно підкорятися відповідним розпорядженням головуючого у судовому засіданні.

Чи є вони вичерпними? Ні, оскільки закон допускає суб'єктивне оцінювання головуючим дій учасників як порушення порядку в судовому засіданні, а також ієрархію та можливість застосування заходів відповідальності. У багатьох випадках, як свідчить практика, головуючі в судовому засіданні у зміст поняття «порушення порядку в судовому засіданні» покладають й інші, невизначені в законі, дії учасників судового засідання: надто емоційну чи галасливу поведінку учасника процесу; наполягання на власній позиції через постановку повторно тих самих питань, що відхилялися головуючим, заявлення клопотань тощо. «Не можна вважати порушенням порядку судового засідання такі дії: прояв учасниками судового провадження наполегливості у відстоюванні своєї позиції (неодноразове подання подібних клопотань, повторення запитань, які були відхилені головуючим), незначні порушення та ті, які особа після зауваження добровільно припинила [7, с. 351]. А що таке «відстоювання своєї позиції»? Важко оцінити це формулювання з погляду публічно-правових відносин.

У таких випадках суб'єктивізм із боку головуючого очевидний, і застосування кримінальних процесуальних санкцій, визначених у ст. 330 КПК України, також віднесений на його суб'єктивну оцінку: він може попередити про недопустимість певної поведінки, а може й не попередити, також видалення із зали суду можливе за його волею, закон це дозволяє.

Звісно, такі нормативні конструкції у своєму застосуванні повинні опиратися на авторитет правозастосовників, але й він – категорія оцінна, динамічна та відносна. Негативними явищами на практиці є випадки, коли заяви та повідомлення про злочини не вносяться слідчими чи прокурорами в ЄРДР, як того вимагає закон. А про зобов'язання внести інформацію про злочин і розпочати досудове розслідування виносяться ухвали слідчого судді за заявами про бездіяльність органів досудового розслідування.

Виходячи з вищезначеного, вважаємо, що підставами юридичної відповідальності за правопорушення в кримінальному процесі є системне утворення, що містить сукупність нормативних, фактичних і процесуальних компонент і не повинне розумітися однобоко. Підставами є:

Нормативна підстава притягнення до юридичної відповідальності за правопорушення в кримінальному процесі означає, що в кримінальному процесуальному законодавстві містяться норми права, які забороняють певну поведінку суб'єктів кримінального процесу під загрозою покладання заходів юридичної відповідальності. Такі норми права повинні реально існувати та бути чинними на момент вчинення протиправного діяння. Навіть більше, в цих нормах повинні бути наявні усі елементи: диспозиція, гіпотеза, санкція. Для кримінального процесуального законодавства характерне закріплення цих елементів у різних нормативно-правових актах, навіть іншої галузевої належності. Відсутність окремого елементу норми права ускладнює її застосування, дотримання дисципліни учасників процесу, виконання ними своїх процесуальних обов'язків, а загалом – і застосування заходів юридичної відповідальності. Вказана підстава визначає юридичний склад правопорушення. Ми не можемо погодитися, що юридична відповідальність настає й за інші діяння, наприклад, за зловживання правом [3, с. 9]. Зловживання правом є лише формою правопорушення й самостійного виду протиправного діяння не утворює. Проблемами нормативно-правового регулювання юридичної відповідальності за правопорушення в кримінальному процесі є: недосконалість нормативних конструкцій кримінальних процесуальних і дисциплінарних правопорушень у кримінальному процесі; нерівномірність покладення юридичної відповідальності на різних суб'єктів кримінального процесу; відсутність санкцій за окремі правопорушення в кримінальному процесі за наявної заборони певної начебто протиправної поведінки.

Фактична підстава притягнення до юридичної відповідальності за правопорушення в кримінальному процесі указує на юридичний факт протиправної поведінки суб'єкта кримінального процесу. Багатьма ученими зазначається, що правопорушення є єдиною фактичною підставою юридичної відповідальності. І таку позицію ми повністю підтримуємо, оскільки намагання вивести самостійні форми протиправної поведінки, відмінні від правопорушення (помилка, зловживання правом [3, с. 9; 22, с. 177], невиконання чи неналежне виконання процесуальних обов'язків чи повноважень [11, с. 20–21], прийняття правозастосовником рішень у ситуації необхідності використання свого розсуду (дискреції), але шляхом виходу за межі його свободи, а також неправомірне використання розсуду, що створює основу для прийняття неправильного, неправового рішення, яке не відповідає вимогам загальноправових і галузевих принципів [3, с. 9], та ін.) є недоцільними й навіть шкідливими для розуміння сутності правопорушень у праві загалом. Усі названі діяння є сутнісними формами правопорушень у кримінальному процесі та самостійності підстав для відповідальності від родового поняття правопорушення не мають. Також правопорушення повинні містити традиційні ознаки (суспільної небезпеки, протиправності, винуватості, караності) та склад правопорушення (об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону, що є самостійним предметом дослідження).

Процесуальна підстава притягнення до юридичної відповідальності за правопорушення в кримінальному процесі у вузькому розумінні традиційно означає акт застосування юридичної відповідальності. Як зазначає О.В. Чуклова: «Акт застосування процесуальної відповідальності приводить правовідносини відповідальності в стан динаміки, викликає його зміну та тягне виникнення виконавчих правовідносин» [25, с. 22]. Враховуючи стадійність юридичної відповідальності, слід зазначити, що

під процесуальними підставами слід розуміти не тільки акт застосування юридичної відповідальності, а й інші акти, що призводять до виникнення правовідносин юридичної відповідальності, та саму процедуру притягнення до юридичної відповідальності, яка одним гаданим актом не обмежується. Для злочинів як найбільш суспільно небезпечних правопорушень передбачена процедура досудового розслідування та судового розгляду кримінальної справи, а також можливість оскарження цього акта в апеляційному чи касаційному порядку. Принаймні, у ст. 2 КК України «Підстава кримінальної відповідальності» визначається традиційна сукупність нормативної та фактичної підстав: «Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом», а також указується на широке розуміння процесуальної підстави: «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду».

Процесуальна підстава залежить від нормативної та фактичної підстави, оскільки ними зумовлена й указує на вид і порядок провадження. Лише у своїй сукупності всі підстави зумовлюють настання юридичної відповідальності, а кожна окремо взята підстава не передбачає настання юридичної відповідальності.

Далі – умови юридичної відповідальності. Умова – це: «3. Необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь... 4. Обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь... 5. Правила, що існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності, які забезпечують нормальну роботу чого-небудь» [18, с. 442]. У юридичній науці, в різних її галузях, насамперед, у цивільно-правовій науці під умовами (передумовами) юридичної відповідальності розуміють: негативні наслідки, причинний зв'язок між правопорушенням і настанням негативних наслідків, вину (М.М. Сібільов) [15, с. 80–88]; дотримання порядку притягнення до відповідальності, правильне визначення розміру матеріальної шкоди (Н.М. Хуторян) [24, с. 13]; наявність у суб'єкта правопорушення трудової правосуб'єктності, наявність причинного зв'язку, відсутність обставин, що виключають юридичну відповідальність, наявність незакінченого (чи відновленого) строку для притягнення порушника до юридичної відповідальності, наявність в особі, законні інтереси якої було порушено (котрій було завдано матеріальної шкоди або щодо якої було порушено певний обов'язок, передбачений нормою права), волі для притягнення до юридичної відповідальності особи, котра порушила її законні інтереси (П.С. Луцюк) [8, с. 49–54]; тільки вину (О.М. Овчаренко) [13, с. 250].

Такі наукові позиції стосуються цивільно-правової, матеріальної та дисциплінарної відповідальності, оскільки склади правопорушень, що тягнуть за собою ці види юридичної відповідальності, є неконкретизованими, на відміну від кримінальних та адміністративних правопорушень. Останні мають законодавчо конкретизовані та визначені склади правопорушень, що передбачають винуватість особи, її певну правосуб'єктність, обов'язкове встановлення причинного зв'язку, дотримання процедур кримінального провадження чи провадження у справах про адміністративні правопорушення та інших умов. В інших провадженнях це виводиться в ході розгляду цивільних справ, справ про відшкодування матеріальної шкоди. Таким чином, там, де відсутні чіткі нормативні підстави юридичної відповідальності, наукою та практикою розроблюються умови настання тої чи іншої юридичної відповідальності.

Насамкінець розглянемо стадії юридичної відповідальності. Важливе практичне значення має виокремлення стадій юридичної відповідальності за правопорушення в кримінальному процесі, які показують її динаміку. Але питання стадій юридичної

відповідальності є маловивченими, немає чітких критеріїв їх виділення. Стадії юридичної відповідальності не мають законодавчої основи, а виводяться як її теоретичні моделі.

У теорії кримінального процесу під стадіями процесу розуміють «самостійні, пов'язані між собою проміжки часу, протягом яких здійснюється діяльність, що складає частину кримінального процесу. Кожна з цих частин відмежована одна від одної підсумковим процесуальним рішенням, безпосередніми завданнями, засобами досягнення таких, низкою органів та осіб, що беруть участь у кримінальному процесі, а також порядком виконання ними процесуальних дій» [14, с. 14]. Такий підхід характеризує юридичні особливості, що можуть бути застосовані в певних межах і до стадій юридичної відповідальності, тобто стадія юридичної відповідальності повинна мати свої початкові та підсумкові процесуальні рішення, безпосередні завдання, засоби їх досягнення, уповноважених суб'єктів юридичного процесу на виконання завдань стадії.

У свою чергу, М.Д. Шиндяпіна, указуючи, що «юридична відповідальність розвивається й реалізується в межах матеріального охоронного правового відношення», під стадією юридичної відповідальності розуміє «співвідношення певного обсягу прав, свобод та обов'язків (спеціального правового статусу) правопорушника з етапами пізнання цього правопорушення уповноваженими на те державними органами та посадовими особами» [26, с. 18].

М.В. Задніпрянська виділяє дві стадії юридичної відповідальності: 1) стану прав і обов'язків суб'єктів правових відносин відповідальності та 2) реалізації прав і обов'язків суб'єктів правовідносин відповідальності [5, с. 7]. Р.Л. Хачатуров і Д.А. Ліпінський також вирізняють дві стадії, але дещо в іншому контексті: 1) виникнення та 2) динаміки юридичної відповідальності, яка починається в момент осуду і триває до припинення відносин відповідальності [23, с. 543–544].

З.Ф. Скакун небезпідставно виділяє чотири стадії юридичної відповідальності охоронного характеру: 1) загального стану (попереджувальну відповідальність); 2) притягнення до відповідальності (суб'єктивну сторону); 3) встановлення юридичної відповідальності (об'єктивну сторону); 4) настання юридичної відповідальності [16, с. 478].

Значного поширення в науці набула концепція трьох стадій юридичної відповідальності: 1) виникнення (становлення), 2) конкретизації та 3) реалізації (здійснення) (Б.Т. Базилев [1, с. 120], О.М. Людвікевич [9, с. 20], М.Д. Шиндяпіна [26, с. 7] та ін.). Характеристика цих стадій достатньо повно подана у зазначеній літературі, тому окремо зупинимось лише на співвідношенні стадій відповідальності та стадій юридичного процесу. На нашу думку, логічно завершеною буде будь-яка система стадій юридичної відповідальності, коли окремо буде виділена завершальна стадія – стадія припинення юридичної відповідальності.

Зазначимо, що стадії юридичної відповідальності й стадії того чи іншого юридичного процесу співвідносяться як загальне та спеціальне. Тобто стадія юридичної відповідальності як загальна модель її покладення конкретизується у стадіях окремого юридичного процесу. Так, для кримінального процесу за КПК України 2012 р. як форми покладення кримінальної відповідальності називають вісім [6, с. 23] або дев'ять стадій [20, с. 43–44] (на жаль, у законі кількість стадій чітко не визначена). Водночас у межах названих стадій кримінального процесу можуть реалізуватися й інші види юридичної відповідальності, наприклад, кримінальної процесуальної відповідальності (накладення грошового стягнення, застосування заходів до порушників порядку судового засідання тощо). Однак в основі реалізації будь-якої юридичної відповідальності в кримінальному процесі лежать кримінальні процесуальні правовідносини конкретного кримінального провадження. Вони або повністю слугують реалізації того чи іншого виду юридичної відповідальності, наприклад, кримінальної процесуальної (внутрішня субординація), або ж їх

аномалія (правопорушення з боку суб'єктів процесу) є підставою для виникнення нових правовідносин юридичної відповідальності (кримінальної, цивільно-правової, дисциплінарної, адміністративної) в межах відповідного іншого юридичного процесу (зовнішня координація). Аналогічно під час провадження в інших юридичних процесах можуть виявлятися ознаки інших правопорушень. Так, в адміністративному чи дисциплінарному провадженні повсякчас виявляються ознаки кримінальних, цивільно-правових, інших адміністративних чи дисциплінарних правопорушень.

Отже, юридична відповідальність за правопорушення в кримінальному процесі як самостійний комплексний інститут кримінального процесу характеризується низкою атрибутивних ознак: підставами, умовами та стадіями цієї юридичної відповідальності, що мають спірну теоретичну конструкцію за неналежного законодавчого визначення. Вони складають обов'язкові елементи механізму юридичної відповідальності, сприяють розвитку наукового знання про указану юридичну відповідальність, потребують окремого поглибленого вивчення.

Список використаних джерел:

1. Базылев Б.Т. Юридическая ответственность (теоретические вопросы). Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1985. 120 с.
2. Білокінь Р.М. Кримінально-процесуальна відповідальність : монографія. Київ : Вид. центр «Кафедра», 2017. 430 с.
3. Вепрев В.С. Основания уголовно-процессуальной ответственности : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Челябинск, 2006. 22 с.
4. Гаврилюк Л.В. Відповідальність слідчого: кримінально-процесуальні засади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 20 с.
5. Заднепровская М.В. Осуществление юридической ответственности и социалистическая законность : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Москва, 1984. 17 с.
6. Кримінальний процес: підручник / Ю.М. Грошевий та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків : Право, 2014. 824 с.
7. Кузьменко В.А. Видалення як захід процесуального примусу в адміністративному судочинстві. *Університетські наукові записки*. 2013. № 4. С. 348–359. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2013_4_44.
8. Луцок П.С. Концептуальні засади юридичної відповідальності в сучасних умовах розвитку трудового законодавства : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.05. Северодонецьк, 2017. 468 с.
9. Людвигевич О.Н. Стадии юридической ответственности. *Юридический журнал*. 2007. № 4. С. 19–23. URL: <http://elibrary.miu.by/journals!/item.uj/issue.12/article.4.html>.
10. Малейн Н.С. Правонарушение: понятие, причины, ответственность. Москва : Юрид. лит., 1985. 182 с.
11. Мелихов В.А. Процессуальная ответственность как особая форма государственного принуждения (теоретико-правовой анализ) : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Саратов, 2011. 26 с.
12. Мурзановська А.В. Кримінально-процесуальна відповідальність за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року : монографія. Одеса, 2018. 192 с.
13. Овчаренко О.М. Теоретико-прикладні проблеми інституту юридичної відповідальності судді : монографія. Харків : Юрайт, 2017. 624 с.
14. Рыжаков А.П. Уголовный процесс : учебник. Москва : Изд-во ПРИОР, 1999. 592 с.
15. Сібільов М. Підстава та умови цивільно-правової відповідальності за порушення договірних зобов'язань за чинним Цивільним кодексом України. *Вісник Академії правових наук України*. 2004. № 2 (37). С. 80–88.

16. Скакун О.Ф. Теория государства и права : учебник. Харьков : Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. 704 с.
17. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1975. Т. 6. 830 с.
18. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1979. Т. 10. 657 с.
19. Сорокин В.В. Юридическая ответственность: духовно-нравственный подход. Москва : Юрлитинформ, 2018. 160 с.
20. Тертишник В.М. Кримінальний процес України. Загальна частина : підручник. Київ : Алерта. 2014. 440 с.
21. Удалова Л.Д., Бабій І.В. Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливо відповідальне становище : монографія. Київ : КНТ, 2010. 192 с.
22. Хабло О.Ю. Зловживання у сфері кримінального процесу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 215 с.
23. Хачатуров Р.Л., Липинский Д.А. Общая теория юридической ответственности : монография. Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2007. 950 с.
25. Хуторян Н.М. Теоретичні проблеми матеріальної відповідальності сторін трудових правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2003. 26 с.
26. Чуклова Е.В. Понятие, основания и виды процессуальной ответственности : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Краснодар, 2009. 28 с.
27. Шиндяпина М.Д. Стадии юридической ответственности : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Москва, 1996. 23 с.

УДК 343.353

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Боднар Василь Євгенович,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри досудового
розслідування (Національна академія
внутрішніх справ, м. Київ, Україна)

У статті досліджуються актуальні питання криміналістичної класифікації злочинів у сфері службової діяльності, які вчиняються працівниками Національної поліції України. З'ясовано, що кримінологічна класифікація злочинів передбачає урахування тих чи інших критеріїв (ознак) залежно від цілей класифікації. Для кримінологічної класифікації набагато важливіше враховувати ознаки, які свідчать про характер антисуспільної спрямованості особистості винного, її глибину і стійкість, про механізм, спосіб злочинного зазіхання, обставини, що сприяють вчиненню злочину. Проаналізовані підходи науковців до класифікації та групування критеріїв, за якими можна розділити види злочинів у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції України. Здійснено класифікацію таких злочинів. Визначено, що формування найбільш стійких груп злочинів у сфері службової діяльності сприяє пошуку ефективних заходів протидії, оскільки дає змогу пізнати феномен злочинно-